

בין מציאות מדומה לטרור ממשי

דניאל כהן

מאמר זה מתמקד בשימוש של "המדינה האסלאמית" ושחקנים לא מדינתיים אחרים באמצעי תקשורת וטכנולוגיה כדי להשפיע על יחידים או על קבוצות, תוך שילוב בין רשת האינטרנט ובין עולם המציאות שמחוץ לרשת. אופן השימוש של "המדינה האסלאמית" ברשת בכלל ובמדיה החברתית בפרט לעיצוב המציאות דרך עיניה ולקידום מטרות הטרור שלה, שונה במהותו מהשימוש שעשו ארגוני טרור בעבר. שחקנים לא מדינתיים וארגוני טרור נוספים לומדים ומפיקים לקחים מהצלחת מודל הפעולה של "המדינה האסלאמית" כדי להשתמש באמצעי תקשורת וטכנולוגיה לצורך השפעה על יחידים או על קבוצות. המאמר בוחן את השימוש שעושה "המדינה האסלאמית" למינוף יתרונות הרשת, תוך שהוא מזהה שלושה מרחבי פעולה – גיאוגרפי, קיברנטי ותודעתי – המשמשים אותה לתקשורת, לתעמולה, ללוחמה פסיכולוגית, לגיוס פעילים ולשימוש ברשת במטרה להשפיע על בודדים או קבוצות ולהסית אותם לביצוע פעולות טרור בצורה ספונטנית.

מילות מפתח: סייבר, רשתות חברתיות, טרור, תודעה, "אל־קאעדה", המרחב הקיברנטי, "המדינה האסלאמית", דאע"ש, רשת האינטרנט.

מבוא

"אבולוציית הטרור" הנוכחית, המתגלמת בדמותה של "המדינה האסלאמית" (דאע"ש), מתאימה את עצמה לשינויים המהירים אותה חווה החברה האנושית ומצליחה "לדחוס מרחב זמן" באפקטיביות רבה.¹ "המדינה האסלאמית" פועלת בשלושה מרחבי פעולה – גיאוגרפי, קיברנטי ותודעתי – ועושה זאת באמצעות יכולות לעיצוב תודעתי. זה בא לידי מימוש במרחב הקיברנטי, בשימוש

דניאל כהן הינו עמית מחקר ומתאם תכנית ביטחון סייבר במכון למחקרי ביטחון לאומי

באידיאולוגיה סלפית, בהשתלטות על מרחבים גיאוגרפיים ובכינון "הח'ליפות האסלאמית":

א. **מבחינה גיאוגרפית**, מדובר בהתבססות פרוטו מדינתית בסוריה ובעיראק ובשליחת גרורות לזירות לחימה בלוב, בניגריה, בתימן ובאפגניסטן. בנוסף, עוסקת "המדינה האסלאמית" בפעילות צבאית ובפיגועי טרור נגד מטרות המזוהות עם יריביה בזירות שונות.

ב. **מבחינה קיברנטית**, "המדינה האסלאמית" פועלת באופן שיטתי במרחב הסייבר, שם היא יצרה לעצמה תשתיות פעולה המשמשות אותה לקידום מטרותיה.

ג. **המרחב התודעתי** נמצא בין המרחב הגיאוגרפי ובין המרחב הקיברנטי. במרחב זה מבצעת "המדינה האסלאמית" פעולות פיזיות וקיברנטיות, כגון: שימוש בסמלים היסטוריים ודתיים ובסממני ריבונות, מחיקת דתות ואידיאולוגיות אחרות והצגת אכזריות קיצונית ומוחצנת.

כמטאפורה מעולם המחשוב ניתן לומר כי המרחב הקיברנטי והפיזי הם ה"חומרה" בשימוש "המדינה האסלאמית", בעוד שהתודעה הינה ה"תוכנה" בה היא עושה שימוש למניפולציות של עיבוד מידע וסמלים.

מאמר זה מתמקד בשימוש שעושים "המדינה האסלאמית" ושחקנים לא מדינתיים נוספים באמצעי תקשורת וטכנולוגיה כדי להשפיע על יחידים או על קבוצות, תוך שילוב בין העולם המקוון לעולם הלא מקוון – בין עולם רשת האינטרנט לזה שמחוץ לרשת.² הניתוח שעושה המאמר מתמקד במקרה בוחן – השימוש של "המדינה האסלאמית" באמצעי הטכנולוגיה והתקשורת לעיצוב תודעתי ותקשורתי שנועד לקדם את מטרות הטרור שלה, וזאת באופן השונה במהותו מהשימוש שעשו ארגוני טרור ברשת בעבר.

"המדינה האסלאמית" פונה לקהל רחב של קהילות מוסלמיות ברחבי העולם, תוך הצגת מציאות מעוותת. היא עושה זאת באמצעות מנגנוני תוכן והפצה של קמפינים במדיה וברשתות החברתיות. במקביל, "המדינה האסלאמית" מהווה מוקד משיכה לגיוס בשטחים שבתחום שליטתה. שחקנים לא מדינתיים וארגוני טרור, כגון "אל-קאעדה", חמאס וחזבאללה, לומדים מהטכניקות השונות שלה ופועלים גם הם להשגת כלים יעילים יותר במרחב הווירטואלי. כמו בתחומי חיים רבים אחרים, ובעיקר בתחומים עסקיים, גם שחקנים אלה מרחיבים את ארגז הכלים שלהם לפעילות ברשת באופן הממצה את יכולותיהם. פעילותם ברשת תומכת את פעילותם במרחב הפיזי, ויש לה השפעות גם על פעולות טרור שלהם בעולם הממשי.

השינוי שיצרו האינטרנט ומהפכת הרשתות החברתיות

העולם המכני, המבוזר והאיטי, שהחל עם המהפכה התעשייתית השנייה, כלל תיעוש של מרבית תחומי הפעילות האנושית והמרת שרירי האדם והחיה על ידי מכונות. עולם זה הוחלף בשנים האחרונות בעולם רשת, אלקטרומגנטי, מהיר, בוזמני ומאוחד, המחבר בין גבולות פיזיים ובין גבולות התודעה ומטשטש אותם. הופעת הרשתות החברתיות בשנת 2005 מסמלת שלב חדש בהתפתחות הרשת. טכנולוגיית המידע המודרנית, שבאה לידי ביטוי בשימוש שעשו תנועות המחאה השונות ברחבי העולם ברשתות החברתיות, היא בעלת השפעה משמעותית ביותר. היא מאפשרת מעבר של ידע בצורה מהירה ושקופה ושימוש בו ככלי מרכזי לקידום ושינוי תהליכים פוליטיים וחברתיים. קבוצות קטנות יחסית וחסרות מבנה היררכי מוגדר מצליחות להפגין גמישות ותחכום ומגיעות במהירות להמונים באמצעות המרחב הווירטואלי.

בחינת התהליכים שהובילו לגל המחאות ששטף את העולם בשנים האחרונות, החל מ"האביב הערבי" במזרח התיכון³ וכלה במחאות החברתיות על רקע כלכלי-חברתי ברחבי העולם, מצביעה על חשיבותן המכרעת של הרשתות החברתיות ככלים המשנים את פני החברה. ברמה הארגונית אף נעשתה קפיצת מדרגה מאז "האביב הערבי", והנגישות הטכנולוגית מאפשרת פיתוח אתרים ויישומים, כולל אזורים מוגנים בסיסמאות הנגישים למעגלי השפעה קרובים, שימוש ביישומי מובייל לשיתוף מסרים מידיים ועוד.⁴ עוצמה זאת מוחזקת היום ברמה כזו או אחרת בידי מיליארדי אנשים, והיא שינתה מן היסוד את כללי המשחק.⁵ כמעט שני מיליארד מאוכלוסיית העולם גולשים כיום ברשתות החברתיות, ונתון זה נמצא במגמת עלייה וצפוי להמשיך ולעלות בשנים הקרובות.⁶

האדם יצר את מרחב הסייבר, ובכך הקים רשת תקשורת גלובלית שצמצמה מאוד את הממדים הפיזיים של סביבת חייו. פירוש הדבר הוא ששינויים טכנולוגיים ותודעתיים הביאו להאצת מהירות התנועה והחשיפה האנושית במרחב באמצעות רשתות המחשבים של ימינו. בעת גלישה באינטרנט, התגובה העצבית (פעולת תאי העצב במוח בתגובה לגירויים שונים) של הגולש, וכן המידע מהרשת, מגיעים אל תודעת הגולש באותו הזמן.⁷ הרשת מאפשרת למשתמש בה להיות בוזמנית "בכל מקום ובשום מקום".⁸ החיבור בין האינטרנט ובין הטלפון החכם הפך את האדם לזמין בכל רגע לכל מידע ותקשורת, ללא קשר למרחב הפיזי שבו הוא נמצא.

"המדינה האסלאמית" והשינוי המחשבתי והמעשי בארגונים הסלפיים-ג'יהאדיים

פנייתן של קבוצות פונדמנטליסטיות לציבור הרחב נעשתה על פי רוב במסגרת עקרונות מוסריים כלליים, בהם הוקרנו תחושות של משמעת, אותנטיות, מחויבות

וביטחון. התנועות האסלאמיסטיות וההתפשרות על עקרונות יצרו קבוצות שוליים חדשות, אשר הקצינו לא רק את אמצעי האלימות והטרור, אלא גם את הדיכוטומיה בין האסלאם ובין המערב.⁹ ד"ר עבדאללה עזאם וממשיך דרכו אוסמה בן לאדן פיתחו תפיסה לפיה מלחמת הקודש (הג'יהאד) בכופרים חייבת להפוך למסלול מקביל, ולעתים חלופי, למלחמה במשטרים הכופרים השולטים בעולם האסלאמי; הג'יהאד צריך להיות חובק עולם, ויש להכות בכופרים שהשתלטו על שטחים השייכים לאסלאם (כגון צ'צ'ניה, הבלקן ופלסטין). בנוסף לכך, יש לפגוע בכלכלת המערב, שהוא מקור החוסן של המשטרים הכופרים בארצות האסלאם. חזונו של עבדאללה עזאם שבה לבבות, בעיקר אצל בני הדור השני והשלישי של המהגרים מהמזרח התיכון וצפון אפריקה לאירופה המערבית. צעירים אלה לא הצליחו לעבור את המשוכה המעמדית של בני הדור הראשון להגירה, ולכן בשורתם של עזאם ובן לאדן הייתה להם כ"טל על אדמה צחיחה".¹⁰

הטלטלה שאחזה במדינות המזרח התיכון בשנת 2011 ומוטטה כמה מהמשטרים "הכופרים" הביאה את ארגון "אל-קאעדה" לקרוא להמונים להמשיך את המהפכות עד סילוק המשטרים "המושחתים" כולם.¹¹ "האביב הערבי" אפשר ל"אל-קאעדה" לשנות את סדר העדיפויות שלו ולמקד אותו בג'יהאד "פנימי", וזאת כדי להשפיע על עיצוב המשטרים החדשים ברחבי המזרח התיכון והמגרב על פי הדגם הסלפי.¹²

פלבג סורר של "אל-קאעדה" בעיראק, בשם "המדינה האסלאמית בעיראק וא-שאם" (דאע"ש), ניצל את חולשת השלטון הריבוני בעיראק ואת התפרקות סוריה כחלק מאירועי "האביב הערבי", ומיהר לפעול, תוך שהוא מעביר חלק מפעילותו לשטחה של סוריה. הארגון המזוהה עם "אל-קאעדה" בסוריה, "ג'בהת א-נוסרה", וכן יורשו של בן לאדן בהנהגת "אל-קאעדה", איימן א-זוואהירי, התנערו מצעד זה, וכך נוצר פיצול בין דאע"ש לבין "אל-קאעדה". בהמשך, במאוס 2014, הושק קמפיין ברשת טוויטר, ובו דרישה להכתיר את מנהיג דאע"ש, אבו בכר אל-בגדאדי, לח'ליף.¹³ קריאה זו לא נשארה בחלל הריק, אלא שימשה כניסוי כלים בידי מנהלי קמפיין המדיה החדשה של דאע"ש, אשר רצו לבחון כיצד תפורש ההצהרה בקרב קהילת הג'יהאד הסלפי הפועלת ברשתות החברתיות. ביוני 2014 כבר הכריז דובר דאע"ש, אל-עדנאני, על הקמת ח'ליפות אסלאמית בשטחים שנכבשו על ידי הארגון בסוריה ובעיראק, ואבו בכר אל-בגדאדי הוכרז כ"ח'ליף המדינה האסלאמית" (עיראק וא-שאם נשמטו משם הארגון).¹⁴

כבר במהלך המחצית השנייה של שנת 2014 חלשה "המדינה האסלאמית" על טריטוריה עצומה בצפון-מזרח סוריה ובחלקה המערבי והצפוני של עיראק. בנוסף לכך, היא זכתה לקבל את שבועות האמונים של ארגונים סלפיים ג'יהאדיים שונים באפריקה, באסיה ובמזרח התיכון והקימה תאי תמיכה ברחבי העולם המוסלמי,

כולל בקהילות מוסלמיות במערב. "המדינה האסלאמית" הטמיעה ושילבה בצורה ייחודית בין אידיאולוגיה סלפית לבין פרקטיקה פרגמטית, המשרתת את כינון מדינת ההלכה על פי דגם אידיאלי של ראשית ימי האסלאם וארבעת הח'ליפים הראשונים.

הגישה המעשית של ארגון "המדינה האסלאמית" לכינון המדינה אסלאמית מבדילה אותו מהגוף ממנו יצא – "אל־קאעדה" – שמצידו מציג חזון של הקמת מדינה אסלאמית כלל עולמית בטווח הארוך. ההוויה של "המדינה האסלאמית" היא ה"כאן ועכשיו". רק כך היא הצליחה להגשים את המטרה ארוכת הטווח שמעולם לא הושגה על ידי "אל־קאעדה" ושאר חסידי האידיאולוגיה הרדיקלית של הסלפיה – להשליט משטר אסלאמי לפי חוקי השריעה באמצעות קביעת עובדות בשטח והקמת מגוונים של ריבונות.

השימוש המושכל שעושה "המדינה האסלאמית" במרחב הקיברנטי אפשר לה "להיות בכל מקום" ברשת והביא ליצירת תחושות הזדהות ומשמעות רגשית בקרב תומכיה ולהתגייסות של צעירים רבים מכל רחבי העולם לאזורי הלחימה בסוריה ובעיראק. באותה דרך זכתה "המדינה האסלאמית", כאמור, בהבעת נאמנות של ארגונים סלפיים ג'יהאדיים שונים והקימה תאים של תומכיה ברחבי העולם המוסלמי ובקהילות מוסלמיות במערב.

השימוש של "המדינה האסלאמית" ברשת והשפעתו על המרחב הפיזי

מאז אמצע שנות השישים של המאה העשרים ישנה מגמה של חזרה לאסלאם במזרח התיכון. מגמה זו ניזונה משורה של תהליכים ונסיבות ששיקפו את חולשת האידיאולוגיות החילוניות, הלאומיות והסוציאליסטיות ואת אי־יכולתן להתמודד עם אתגרי המציאות החברתית והפוליטית בארצות ערב. בעקבות זאת התפתחה מגמה של השתלטות זהות אסלאמית על־מדינתית חזקה בחברה האזרחית (בעיקר באמצעות פעילות בשטח – מסגדים, מנגנוני צדקה ומרכזים קהילתיים), בעוד שהמסגרת המדינתית המשיכה לשלוט במדינות המוסלמיות והערביות באמצעות שפע כלים ששימשו לעיצוב נפשות הנתינים (חינוך, תקשורת ועוד).

תנועות סלפיות, בהובלת "האחים המוסלמים", שמו דגש על הטפה ופעילות חברתית מתוך המערכת השלטונית, תוך כדי שיתוף פעולה עם השליט והשלטונות והכרה לכאורה בהכרח שבקיומם, כחלק מתהליך השינוי הנדרש. בהמשך, על בסיס האידיאולוגיה של התנועה הסלפית שקידמה את רעיונות האסלאם הפוליטי, הלכה והתפתחה אידיאולוגיה קיצונית ואלימה בהרבה – הסלפיה־ג'יהאדיה.¹⁵ אידיאולוגיה זו התאפיינה, בין השאר, באקטיביזם רבתי, כולל אלימות וג'יהאד מיליטנטי. כתוצאה מכך, ארגונים שזוהו עם תנועת הסלפיה־ג'יהאדיה נרדפו על

ידי מנגנוני הביטחון המדינתיים ונאלצו לעבור לפעילות חשאית וממודרת, תוך הקפדה על צמצום עקבות, כולל אלקטרוניים, שיכלו להביא לזיהוי פעילים. רוב התקשורת התנהלה במחשכים, בפורומים ג'יהאדיסטיים מאובטחים ובאמצעות רשתות תקשורת אנונימיות ומוצפנות. פעילי "אל-קאעדה", למשל, הרבו להשתמש למטרות תקשורת וגיוס בחדרי צ'ט מוצפנים, כולל בצ'טים של משחקי מחשב, כרטיסי "סים" חד-פעמיים וטלפונים לווייניים.¹⁶ אוסמה בן לאדן אף השתמש בשליחים להעברת מידע, צעד שהקשה על המודיעין האמריקאי לאתרו במשך שנים.¹⁷

פיטר סינגר טוען כי מלחמת קרים הייתה המלחמה הראשונה בה נעשה שימוש בטלגרף, מלחמת וייטנאם הייתה מלחמת הטלוויזיה הראשונה, והמלחמות של ימינו הנערכות במקומות כמו סוריה ועיראק הן מלחמות בהן נעשה שימוש רחב בטכנולוגיית המדיה. לדברי סינגר, הצמיחה של פעילות ארגוני הג'יהאד ברשתות החברתיות מקבילה בהיקפה לצמיחה של השימוש שעושה הציבור הרחב במרחב הווירטואלי.¹⁸

היתרונות הגלומים בשימוש במרחב הסייבר נוצלו בעבר על ידי גורמי טרור במטרה להעביר מסרים מוצפנים, לגייס תומכים, לרכוש מטרות, לאסוף מודיעין, להסוות פעילות וכדומה. בעידן הרשת, ארגון טרור שרוצה לגדול ולגייס תומכים זקוק לפיתוח יכולות שיאפשרו לו להתגמש ולהשתנות במהירות, תוך התאמת מסריו לקהל יעד ממוקד או רחב. פעילי "המדינה האסלאמית" זיהו ברשתות החברתיות וביישומונים להעברת מסרים מידיים כלי חיוני המאפשר לתקשר בין קבוצות ומכשירים שונים. כתוצאה מכך, הרשת משמשת את צורכי "המדינה האסלאמית" הן לתקשורת בין חברי הארגון והן כתשתית לתעמולה, ללוחמה פסיכולוגית ולגיוס פעילים. בנוסף, הרשת מאפשרת להשפיע על בודדים או קבוצות ולהסית אותם לביצוע פעולות טרור. יכולות אלו נותנות גמישות ומהירות, מאפשרות חתימה נמוכה, משמשות כמכפיל כוח להגברת התודעה ומאפשרות "להיות בכל המקומות כאשר אינך באמת בשום מקום".¹⁹

קמפיין עיצוב התודעה והתעמולה במרחב הסייבר אפשר ל"מדינה האסלאמית" למתג עצמה בתוך זמן קצר כראש החץ של הג'יהאד העולמי. האסטרטגיה התקשורתית שלה היא בעיקרה פעילות ברשת בצורה מוחצנת, שמטרתה לגרום להפיכתה של הח'ליפות האסלאמית למוקד של משיכה והזדהות עבור אוכלוסיות מוסלמיות פוטנציאליות ברחבי העולם.

מסמך פנימי של מחלקת המדינה של ארצות הברית,²⁰ שדלף ל"ניו יורק טיימס" ביוני 2015, חשף את האתגרים הרבים של הממשל האמריקאי בבואו להילחם עם "המדינה האסלאמית" ברשת. ההערכה של גורמי מחלקת המדינה מצביעה על כך שהמדינות המעורבות בלחימה ב"מדינה האסלאמית" ברשת לא פועלות די

הצורך במשותף כדי לסכל את המשך הפצת ההודעות של הארגון. המסמך מצביע על חוסר אחידות במסרים, על היעדר שיתוף פעולה ועל קצב איטי ומסורבל של המאבק. מנגד, "המדינה האסלאמית" מגלה יעילות וזמן תגובה מהיר ברשת הרבה יותר מאלה של מעצמות טכנולוגיות כמו ארצות הברית, בריטניה ובעלות בריתן, ומצליחה בקלות יחסית לשמור על אחידות של מסרים.

מחקר של אהרון זלין (Zelin) מצביע על כך ש"המדינה האסלאמית" מפעילה יותר משלושים מרכזי מדיה שונים, הפעילים ב-24 מחוזות שבשליטת הארגון.²¹ מרכזי המדיה מפרסמים בממוצע כ-18 מסרים תקשורתיים ביום (תמונות, סרטונים, באורים, דוחות חדשותיים, שידורים ברדיו ונאומים) בלפחות שש שפות (הרוב בערבית, ולאחר מכן בסדר יורד באנגלית, רוסית, כורדית, צרפתית ואורדו).²² מרבית המדיה שיצאה ממערך ההסברה והסייבר של "המדינה האסלאמית" ב-2013 הופקה והופצה על ידי מרכז תקשורת אחד ("אל-פורקאן מדיה"), ומאז היא נעשית בצורה מבוזרת. כיום ישנם כחמישה מרכזי מדיה מרכזיים הפועלים תחת זרוע ההסברה והתקשורת של "המדינה האסלאמית", והשאר הינם מרכזי מדיה מחוזיים.²³ לאחר הכנת המסרים, המשך הפעילות נעשה באמצעות הפצה דרך הרשתות החברתיות, פורומים ג'יהאדיסטיים, בלוגים ומיקרו בלוגינג, אתרי שיתוף סרטים ואתרי שיתוף תוכן. במהלך שנת 2014, אחד הכלים המרכזיים להפצת התכנים הוא באמצעות רשת טוויטר.

על פי מחקר של ברגר ומורגן (Berger & Morgan), מספר החשבונות הפעילים בשיא פעילותה של "המדינה האסלאמית" ברשת טוויטר, היה לא פחות מ-46,000 חשבונות של תומכים. מעגל פנימי של בין 500 לאלפיים חשבונות הוא של משתמשים "כבדים", הפועלים בצורה מתואמת ביניהם כדי למנף את היקף החשיפה של "המדינה האסלאמית" ולקדם את ההפצה הוויראלית שלה למעגלים חיצוניים – ממוצע של עשרות שיתופים והעברות של מסרים ביום.²⁴ אמצעי נוסף להפצה הם אתרי מסרים מידיים (כגון ווטסאפ וסנאפצט), בהם ניתן להעלות ולהפיץ תמונות ובאורים. אחד היתרונות הגדולים הנובעים משימוש בשיטה מבוזרת ומסוכנת על ידי מערך ההסברה של "המדינה האסלאמית" הוא שימוש בפלטפורמות השונות שמציעה הרשת כ"פונדקאות". כלומר, מיצוי המשאבים ברשת חברתית אחת (למשל בשל חסימת חשבונות הארגון ברשת חברתית מסוימת) מובילה למציאת רשת חברתית "פונדקאית" חדשה וחוזר חלילה. כך עברו פעילי "המדינה האסלאמית" משימוש ברשת טוויטר לרשתות חברתיות כגון KIK²⁵ ו-VK²⁶ ובהמשך לרשת החברתית טלגרם²⁷ (Telegram).²⁸

דרכי ההפצה של "המדינה האסלאמית" במדיה החדשה נתמכות על ידי סיקור תקשורתי קבוע במדיה המסורתית, וזאת באמצעות ערוצי החדשות המסקרים אותה בצורה רציפה ומפרסמים את מסריה. במרבית הפעמים אין לעיתונאים

ולמערכות החדשות נגישות למידע ממקור ראשון על הנעשה בתוך אזורי השליטה של "המדינה האסלאמית", והם נאלצים להסתפק במסרים המוזנים על ידי מרכזי המדיה המרכזיים ומרכזי המדיה של המחוזות השונים. גם במקרים הנדירים שבהם מתאפשרת סקירת הנעשה במרחב הגיאוגרפי של "המדינה האסלאמית" בסוריה ובעיראק, ישנו פיקוח על התכנים, שלא מאפשר לעיתונאים סיקור אובייקטיבי של המציאות.

"המדינה האסלאמית" מנהלת "משטרת מחשבות" פנימית לדיכוי וסיכול ניסיונות של פעילי זכויות אדם ואחרים להוציא מתוך שטחי השליטה שלה חומרים מצולמים ואף עדויות של אזרחים.²⁹ מסריה מוצגים במונחי שחור ולבן, טובים ורעים והאסלאם נגד המערב. בסרטוני ההוצאה להורג של "המדינה האסלאמית", למשל, הקורבנות יראו חלשים ומתועבים (הנשחט כורע על הברכיים כאשם כביכול במוות שהביא על עצמו), בעוד שהמוציא לפועל יראה ויזואלית כגדול מהחיים. "המדינה האסלאמית" משיגה הצלחה תודעתית על ידי שליטה בצינורות המידע באזורים בהם היא נוכחת, והעולם נחשף אליה בדרך בה היא בוחרת. כמו כן, "המדינה האסלאמית" אוכפת את השימוש בויי פי (Wi-Fi) בטריטוריה בשליטתה ולא מאפשרת שימוש ברשתות אלחוטיות פרטיות בתחומיה.³⁰

בעבר, רוב התקשורת בין החברים בארגוני טרור ג'יהאדיסטיים לבין עצמם ובינם לבין מתגייסים פוטנציאליים הייתה נעשית במחשכים, באמצעות תקשורת מאובטחת. כיום, "המדינה האסלאמית" (ושחקנים לא מדינתיים אחרים) היא משתמשת "כבדה" בתקשורת גלויה, וזאת לגיוס, לתעמולה, ללוחמה פסיכולוגית ולשימושים נוספים. העידן הדיגיטלי מאפשר ל"מדינה האסלאמית" לפעול ברשת בדרכים שונות ומגוונות, כאשר השימושים העיקרים הם:

א. **עידוד הקצנה דתית** – פעילות זו מתבצעת במקביל לפעילות במסגדים ובמרכזים קהילתיים. התכנים העיקריים מועברים באמצעות כתבי עת,³¹ סרטונים,³² כרוזים ושירי דת (נשידים).³³ בשטחי השליטה של "המדינה האסלאמית" מתקיימים ערבי צפייה משותפת בסרטונים היוצאים ממרכזי המדיה של זרוע ההסברה שלה. בנוסף לכך, "המדינה האסלאמית" הקימה נקודות מדיה במספר ערים מרכזיות הנמצאות תחת שליטתה, והציבה בהן ישנם דוכנים להפצת חוברות, דיסקים ומכשירים לאחסון נתונים (USB) המיועדים להשפעה על ילדים ונוער.³⁴

ב. **גיוס** – הרשת משמשת כמוקד משיכה לצעירים רבים בקהילות המוסלמיות ברחבי העולם. הטקטיקה אותה נוקטת "המדינה האסלאמית" לצורך גיוסם היא שיגור מסר אחיד ופשטני, הקורא לצעירים להגר למדינה האסלאמית או לבצע ג'יהאד במדינות המוצא שלהם.³⁵ פלטפורמות צ'טים מאפשרות למגייסי הארגון נגישות לצעירים רבים הנמשכים לסיפור (נרטיב) אותו מקדמת "המדינה

- האסלאמית", וכן גיוס דרך הרשתות החברתיות, כולל גיוס של "אחד על אחד".³⁶ אמצעי נוסף לגיוס הוא מתן מענה למתעניינים חדשים בפורומים הפתוחים לקהל הרחב ובפורמט של שאלות ותשובות. "המדינה האסלאמית" משמשת מודל לחיקוי ולהשראה למספר רב של צעירים מקהילות מוסלמיות ברחבי העולם. מאז ההכרזה על כינונה ביוני 2014, ועד מארס 2015, הייתה עלייה של יותר משבעים אחוזים במספר הלוחמים הזרים שהיגרו לסוריה ולעיראק. מוקד משיכה אל "המדינה האסלאמית" נוצר מאז ביותר ממחצית ממדינות העולם.³⁷
- ג. **תקשורת בין חברים** – תוכנות מוצפנות מאפשרות לחברי "המדינה האסלאמית" לתקשר ביניהם ברשת בצורה מאובטחת ואנונימית.
- ד. **לוחמה פסיכולוגית** – זו פועלת במספר ממדים, ובכלל זה פנייה אל אזרחים המתגוררים בשטחי השליטה של "המדינה האסלאמית" לצורך דיכוי והרתעה של חתרנות, וכן לסיכול ריגול פנימי, והפעלה בשדה הקרב באמצעות מנגנוני לוחמה פסיכולוגית ברשתות חברתיות, שיתוף סרטונים ופרסומים שנועדו להוריד את המוראל ואת רוח הלחימה של היריב.³⁸ הלוחמה הפסיכולוגית באה לידי ביטוי גם בסרטונים ובפרסומים (כתבי עת, שבועונים, באנרים וכדומה) המשמשים ככלים להשפעה על הציבור ועל מקבלי החלטות במדינות הנלחמות ב"מדינה האסלאמית".
- ה. **איסוף מודיעין** – המדובר באיסוף נגד גורמים חתרניים, וכן להפעלת הרתעה ולוחמה פסיכולוגית נגד הכוחות הנלחמים ב"מדינה האסלאמית". הדבר נעשה, בין השאר, על ידי איסוף מידע ברשתות החברתיות, ולאחר מכן הפצתו כ"רשימת מטרות" של חיילים ומשפחותיהם (שמות, כתובות ומיילים). פעילות זו נתמכת על ידי תקיפות סייבר נגד אתרי מדיה ואתרים המזוהים כסמלי שלטון של היריב, וזאת כדי למנף את הסיקור התקשורתי ולהביא לחשיפה תקשורתית של "רשימת המטרות". הדבר נועד ליצור אצל המופיעים באותן רשימות חרדה ומורא מפני תקיפות טרור.³⁹
- ו. **סייבר טרור** – "המדינה האסלאמית" מפעילה זרועות של לוחמת סייבר נגד אתרים המזוהים עם השלטון ונגד ערוצי תקשורת שנבחרו לתקיפה, וזאת במטרה למקסם את החשיפה התקשורתית בחתימה נמוכה יחסית.⁴⁰ עד כה הסתכמה לוחמת הסייבר של הארגון בתקיפות פשוטות יחסית, שכללו השחתת אתרים והתקפות מניעת שירות.
- ז. **הפעלת טרור מאורגן** – הרשת מאפשרת תקשורת בטוחה יחסית לצורך הקמה של תאי טרור, וכן תקשורת בין פעילים החוזרים למדינות המוצא שלהם משטחי הלחימה בסוריה ובעיראק. כך נעשה שימוש בטלפונים סלולריים לתקשורת בין המפגעים שביצעו את סדרת פיגועי הטרור בפרז בחודש נובמבר 2015.⁴¹

ח. **הסתה והשפעה על פיגועי טרור ספונטני ולא מאורגן** – דפוס הפעולה של ביצוע פיגועי טרור המכונה "טרור זאבים בודדים" נטוע עמוק בארגונים הנמנים על זרם האסלאם הסלפי. חברי זרם זה רואים חובה וייעוד להשתתף במאבק אלים נגד "אויבי האסלאם", הן במדינתם והן מחוץ לגבולותיה.⁴² פיגועי טרור על ידי מעריצי "המדינה האסלאמית", שאירעו בארצות הברית, בקנדה, באוסטרליה, בדנמרק, בכווית, בתוניסיה ובצרפת בשנים 2014–2015, משקפים את יכולת הארגון להשפיע באמצעות המדיה החברתית על יחידים או קבוצות קטנות לבצע פיגועי "זאבים בודדים" בעולם המערבי. המכנה המשותף למבצעי פיגועים אלה הוא גלישה ברשתות חברתיות, בהן הם מושפעים ממסרי הארגון. ואכן, רוב הפיגועים מסוג זה אירעו מאז ש"המדינה האסלאמית" קראה למוסלמים במערב לבצע פעולות טרור נגד כוחות הביטחון של מדינות המערב ואזרחיהן.⁴³ יש לציין, כי גם במקרי רצח שבהם המפגעים לא קיבלו על עצמם את האחריות בשם "המדינה האסלאמית", ניתן לראות בהשפעתם של תכני ההסתה של הארגון מוטיבציה לביצוע הרצח.⁴⁴

האסטרטגיה של זרועות המדיה והסייבר של "המדינה האסלאמית" לא שונה מזו של חברות עסקיות, בכך שהיא הטמיעה בפלטפורמות התקשורת השונות שלה את השימוש ברשת לטובת פעולה במרחב הפיזי. כך יכול הארגון לעודד רדיקליזציה במסגדים ובמרכזי קהילה מוסלמיים תוך כדי פעילות ברשתות החברתיות, ולהפיץ ברשת האינטרנט את המסרים שנועדו ליצור הרתעה ולוחמה פסיכולוגית. הוא עושה זאת תוך שימוש בקמפינים לגיוס המונים, כגון הקמפיין בעל הכותרת "מיליארד מוסלמים תומכים ב'מדינה האסלאמית'".⁴⁵ היה זה קמפיין ששיקף את בחירתה של "המדינה האסלאמית" לפעול בגלוי ובצורה ממוקדת בערוצי המדיה החברתית למטרות גיוס לשורותיה, תוך הקמת תשתית של מגייסים הפועלים בשטח ומסייעים למתגייסים הפוטנציאליים במידע, במשאבים ובהכוונה.

"המדינה האסלאמית" מצליחה לשלוט במאבק על התודעה באמצעות הוויה שהיא מעצבת בעצמה. כך, העולם רואה את הנעשה בסוריה ובעיראק דרך העיניים של "המדינה האסלאמית", ואין למעשה מנגנונים אחרים שיאפשרו הסתכלות אובייקטיבית יותר על המציאות. בכך היא מצליחה לייצר פער תודעתי בין ה"ראייה" במובנה התפיסתי הצר לבין מתן פרשנות ל"מה שרואים", תהליך המחייב תהליכים קוגניטיביים רחבים יותר.

שינויים מבוססי רשת בארגוני טרור

ארגוני טרור שהביעו נאמנות ל"מדינה האסלאמית", כגון "בוקו חראם" בניגריה ו"אנצאר בית אל-מקדס" בחצי האי סיני, החלו גם הם לנהל עד מהרה מערכות תקשורתיות, כולל הפקה והפצה של סרטונים דומים לסרטוני ההוצאה להורג של

"המדינה האסלאמית"⁴⁶ גם ארגוני טרור אחרים החלו בתהליך למידה של שיטות הפעולה של "המדינה האסלאמית" ופרסמו סרטונים, כתבי עת ומסרים כחלק מקמפיינים תודעתיים, תעמולה ולוחמה פסיכולוגית.⁴⁷ ארגון חזבאללה בלבנון, למשל, בנה תשתית תקשורתית למאבק על התודעה. תשתית זו כוללת למעלה מעשרים אתרי אינטרנט בשבע שפות, חלקם אתרים חדשותיים וחלקם אתרים ייעודיים. חזבאללה גם עושה שימוש ברשתות החברתיות הזרות וביוטיוב, אך בהיקף נמוך יחסית ל"מדינה האסלאמית".⁴⁸ חזבאללה גם מקשה על אופן הסיקור התקשורתי בשטחים שבשליטתו ורודף פעילי זכויות אדם ואופוזיציה המנסים להפיץ תמונה אובייקטיבית יותר של המציאות.

ארגוני טרור המזוהים עם "אל-קאעדה" מנצלים את שלל האפשרויות הגלומות ברשתות החברתיות והגבירו את נוכחותם ברשת. "אל-קאעדה" כבר מפעיל מזה מספר שנים כתבי עת מקוונים בשפה האנגלית, כגון "Inspire" (שיצא לאור לראשונה ב־2010), וזאת לצורכי תעמולה, גיוס, הכוונה ולימוד של תומכים המעוניינים להצטרף לשורות הארגון.⁴⁹ ככלל, "אל-קאעדה" פעיל מאוד ברשת, ותכניו מופצים באתרי שיתוף תוכן וכן בפורומים סגורים.⁵⁰ אוסמה בן לאדן, מייסד "אל-קאעדה", נחשב לדור הראשון בהתפתחות התעמולה הג'יהאדיסטית המודרנית. קלטות של נאומיו הופצו לחברות החדשות והביאו לחשיפה גבוהה שלו ושל ארגונו בציבור. מערכת ההפצה והשיווק של דימוי העוצמה של הארגון השתכללה עם השנים כאשר, בנוסף לפעילות חברת ההפקה של הארגון – "אל סחאב" – טרחו חברי הארגון ואוהדיו להפיץ מספר רב של תקליטורי תעמולה ולהקרינם במאות רבות של אתרי אינטרנט.⁵¹

הדמות הבולטת ביותר בדור השני של "אל-קאעדה" היה אנוור אל-עולק, שפנה אל אנשי המערב באנגלית באמצעות סרטוני יוטיוב, בלוג ועמוד פייסבוק.⁵² "ג'בהת א-נוסרה" (כאמור, זרוע של "אל-קאעדה" בסוריה) מפיצה סרטונים ופעילה ברשתות החברתיות, וכמוה גם ארגוני מורדים סוריים "מתונים", כגון "ג'יש אל-אסלאם" ("צבא האסלאם"), שאף הפיץ ברשת סרטון הוצאה להורג של פעילי "המדינה האסלאמית".⁵³

"המדינה האסלאמית" משמשת השראה גם לארגוני טרור פלסטיניים. אלה לומדים משיטות הארגון כיצד ליצור חשיפה מרבית ברשת ובמדיה כדי להעביר מסרים ולגייס תומכים ופעילים. ארגוני הטרור הפלסטיניים אף החלו לפרסם קמפיינים של הסתה ברשת, שמטרתם להשפיע על מפגעים לא מאורגנים ("טרור זאבים בודדים" או "טרור ספונטני"). כך, חמאס והג'יהאד האסלאמי ניהלו קמפיינים ברשתות החברתיות, שכללו הפצת סרטונים ותמונות עם קריאה לדקור אזרחים יהודים, וחיילי צה"ל בפרט.⁵⁴ חמאס גם מפעיל מנגנוני בקרה על חומרים תקשורתיים היוצאים מתחומיו במטרה לשלוט במאבק התודעתי נגד ישראל.

לדוגמה, בינואר 2015 התרחש פיגוע דקירה באוטובוס קו 40 בתל אביב. בחקירתו טען המחבל הדוקר כי יצא לבצע את הפיגוע על רקע תסכול ממבצע "צוק איתן" ואירועים אלימים להם נחשף בתקשורת במזרח ירושלים, ולאחר צפייה בתכנים אסלאמיים קיצוניים שבהם שודרו התבטאויות בשבח "ההגעה לגן עדן".⁵⁵

שני הקמפיינים הגדולים ביותר ברשתות החברתיות בזירה הפלסטינית בחודשים נובמבר ודצמבר 2014 היו "אדעס" (מהמילה בערבית "דריסה", שצלילה דומה ל דאע"ש) ו"אטען" (מהמילה בערבית דקירה). סמלו של קמפיין זה היה תמונה של צעירים פלסטיניים העורפים ראשים בגרזן. הקמפיינים אפשרו לעומדים מאחוריהם ליצור השפעה פסיכולוגית של טרור ולערער את תחושת הביטחון בציבור הישראלי, וזאת תוך השקעת מאמץ מינימלי וללא צורך ביצירת מסה קריטית של התארגנות פעילים ובניית תשתית מודיעינית לביצוע פיגועים.⁵⁶

בהשוואה לארגוני הטרור האחרים, "המדינה האסלאמית" ביצעה את קפיצת המדרגה הטכנולוגית והתקשורתית המתקדמת ביותר. היא הקימה תשתית מאורגנת היטב ברשתות החברתיות, כגון פיתוח יישומונים, פרסום מדריכים שונים ב־ JustPaste, הפצת הודעות שמע ב־ SoundCloud, שיתוף תמונות ב־ Instagram ו־ Snapchat, הפצת סרטונים ב־ WhatsApp והעלאת שירי דת (נשידים) ב־ YouTube. למרות ניסיונות של מדינות, תאגידי מדיה וחברות אינטרנט להילחם בתופעה זו, "המדינה האסלאמית" משתמשת בכלים טכנולוגיים לעקיפת החסמים ונשאר רלוונטית ולאורך זמן בתודעה התקשורתית ובמדיה החברתית. בכך היא מקדימה בשנות אור את ארגוני הטרור האחרים, שטרם למדו לשווק ולהפיץ תכנים בצורה ויראלית רחבה וחסרים את המשאבים הרבים המצויים בידי "המדינה האסלאמית".

ניתן להניח כי "המדינה האסלאמית" פועלת במדיה החברתית בצורה ממוקדת כלפי אוכלוסיות יעד מפולחות, תוך שימוש בכלים לניהול קמפיינים, אופטימיזציה תמידית ומעקב אחר ביצועים. גורמים נוספים מעורבים שלא בידיעתם בקמפיינים אלה במרחב הקיברנטי ומשמשים ככלי משמעותי לקידום. המדובר בחברות מדיה חברתית (כגון פייסבוק) ובחברות מנועי חיפוש (כגון גוגל). חברות אלו מנתחות את הקלדות המשתמשים ובונות מאגרי מידע עצומים לניתוח ההתנהגותי של הגולשים ברשת. "הלקוחות" הופכים להיות נתונים שיניבו רווחים. הדבר נעשה על ידי החלפת מידע עם חברות עסקיות המעוניינות בקטגוריות של התנהגות צרכנית כזו או אחרת, כמו דעות, תשוקות ורצונות. מידע זה יכול לשמש כאמצעי נוסף להפצה ויראלית גם עבור "המדינה האסלאמית" על ידי הצעת העדפות לצרכנים, כולל תכנים הקשורים לארגון, כגון סרטונים, שירים, דפי תוכן וכדומה.

סיכום

רשת האינטרנט בכלל והרשתות החברתיות בפרט הפכו לגורם המשפיע ביותר על התנהגות החברה האנושית במציאות של ימינו. החיים ברשת והחיים מחוץ לרשת נהיו חלק ממארג אחד. במציאות בה מוסרות המחיצות בין העולם הפיזי לעולם הקיברנטי, השילוב בין רגשות לתכנים ברשת יכול להשפיע על התודעה. באותו אופן, פעילות ארגוני הטרור במרחב הקיברנטי משפיעה על פעולות טרור בעולם הפיזי. בעידן הרשת, ארגון טרור שרוצה להשיג מטרות פוליטיות ולגייס תומכים, זקוק לפיתוח יכולות שיאפשרו לו להתגמש ולהשתנות במהירות, תוך התאמת מסריו לקהל יעד ממוקד או רחב.

"המדינה האסלאמית" פועלת בשלושה מרחבי פעולה – גיאוגרפי, תודעתי וקיברנטי. היא זיהתה ברשתות החברתיות צורך חיוני, והדבר משמש אותה לתקשורת בין פעילים, אך גם כתשתית לתעמולה, ללוחמה פסיכולוגית ולגיוס פעילים. הרשת גם מנוצלת על ידי להשפעה ולהסתה של בודדים או קבוצות לביצוע פעולות טרור. ארגוני הטרור האחרים לומדים ממודל מצליח זה ופועלים להשגת יכולות דומות.

ככל שיגברו מאמצי מדינות שונות לחסום את ההגירה הפיזית לתוכן ולסגור את גבולותיהן בפני המתגייסים ל'המדינה האסלאמית', כך תגדל הסבירות להגברת מאמציה במרחב הקיברנטי חסר הגבולות. מאמצים אלה עשויים לכלול הפניית משאבים לבניית יכולות לוחמת סייבר התקפיות אסטרטגיות ולגיוס קהילות של פצחנים (האקרים) במדינות המוצא של המתגייסים לארגון. מגמה נוספת שעלולה להתפתח כתוצאה ממאמציהם של ארגוני מודיעין לנטר ולזהות פעילות רשתית של פעילי "המדינה האסלאמית" במרחב הקיברנטי, היא מעבר של פעילי הארגון ותומכיו מפעילות מוחצנת ברשת לפעילות "מתחת לפני השטח". המדובר בהסתמכות על טכנולוגיות להצפנה מסחרית שהן בעלות מאפיינים דו-שימושיים, וכן על רשתות "אפליות" (Darknet/TOR), ושימוש מסיבי בהן.

אחד האתגרים העיקריים הניצבים בפני סוכנויות ביון וארגוני מודיעין כתוצאה מהתגברות השימוש ברשת על ידי ארגוני טרור, הוא גיבוש כלים חדשים לדליית מידע, לניטור ולאכיפה ברשתות החברתיות. זאת, לצורך סיכול טרור והסתה המובילה לפיגועי טרור, וכן לקידום פעילות אופרטיבית מול מפגעים פוטנציאליים. לכן, יש צורך לנהל מערכה פרו-אקטיבית, שתדע לאתר באמצעות כלים טכנולוגיים את בעלי הפוטנציאל לביצוע פיגועי טרור ותפעל בצורה התקפית לפגוע במקורות ההסתה ברשת ולסכל אותם. במקומות רבים בעולם לא קיימת הנחייה ברורה כיצד לפעול נגד פעילות טרור ברשת, והדרך לפעילות משפטית ולאכיפה משמעותיות בתחום זה, כולל גיבוש חקיקה ואכיפה נגד הקצנה והסתה לטרור המבצעת ברשת, עודנה ארוכה. השלב הראשון בגיבוש מדיניות שתטפל בכך הוא בהוכחת הקשר

בין הסתה לטרור דרך הרשת ובין הפיכתה ל"מנוע" לביצוע פיזי של פיגועי טרור מצד גורמים שאינם משויכים לארגוני טרור.

"המדינה האסלאמית" הצליחה לבנות סיפור זוכה לתשומת לב תקשורתית וציבורית מחוץ לנעשה בשטחים שבשליטתה. היא גם הצליחה להסיט את הקשב התקשורתית והציבורי מהמציאות הקיימת בשטחים אלה (דיכוי אוכלוסייה, הוצאות להורג, בעיות כלכליות ורעב, הפסדים בקרבות וכדומה). כדי לצמצם את מרחבי ההשפעה והנוכחות הגלובלית של "המדינה האסלאמית", יש למצוא מנגנונים וכלים ל"ריווח המרחב והזמן", שיחזירו לגודלו המקורי את הנפח התודעתי הגלובלי שהיא תופסת. זאת, תוך כפייה עליה לפעול במרחבים מוגבלים, בהם השפעתה תלך ותפחת ותופנה כלפי קהלי יעד מצומצמים.

"המדינה האסלאמית" הינה תופעה גלובלית, ולכן גם מהווה איום גלובלי. כמענה לאיום זה יש להרחיב את היריעה מבחינה תפיסתית ולהבין שלא מדובר רק באתגר מודיעיני-צבאי, אלא בתופעה חברתית ותרבותית רחבת ממדים, שאין אפשרות לטפל בה רק באמצעים קיברנטיים או קינטיים. אמנם, כבר מתבצעת פעילות של מדינות שונות להציב "סיפור נגדי" (Counter Narrative) מול השימוש של "המדינה האסלאמית" במרחב הקיברנטי, אך פעילות זו מוגבלת ומתרכזת בעיקרה בצמצום הגיוס ל"מדינה האסלאמית" ממדינות המערב ובהקצנה הדתית המתרחשת ברשת. במציאות הנוכחית, בה ההוויה של "המדינה האסלאמית" היא שקובעת את התודעה, יש להקצות משאבים לעיצוב התודעה ולהשפעה תודעתית. במסגרת זו נדרשת מערכה תודעתית וקיברנטית שתכלול פעילות אופרטיבית במרחב הגיאוגרפי שנמצא בשליטת "המדינה האסלאמית". פעילות כזו יכולה לכלול קמפיינים של לוחמה פסיכולוגית, אך בעיקר הכשרת אנשי אמון מקומיים המתנגדים ל"מדינה האסלאמית" והפיכתם ל"סוכני ידע" שישתמשו בכלים טכנולוגיים בעלי חתימה נמוכה, אנונימיות ואיכות ויזואלית גבוהה להפקת חומרי תוכן, מודיעין ודיווחים אובייקטיביים. אלה יופצו בצורה גלובלית, אך גם בצורה ממוקדת לקהילות ברחבי העולם בהן יש פוטנציאל להתגברות השפעתה של "המדינה האסלאמית".

גיבוש כלים יעילים לשימוש נגד "המדינה האסלאמית" יוכל לסייע כמענה גם לאתגר שמציבים שחקנים לא מדינתיים וארגוני טרור אחרים, המקבלים השראה מתופעת "המדינה האסלאמית" ומאמצים טכניקות דומות לפעילות טרור, ובכלל זה בשלושת מרחבי הפעולה שלה – הגיאוגרפי, הקיברנטי והתודעתי. הפצצות הקואליציה נגד "המדינה האסלאמית" מצליחות לסכל פעילות בשטחי הלחימה בסוריה ועירק, כולל חיסול של מספר גדול של פעילי "המדינה האסלאמית". אך פעילות זו לא מצליחה להוריד את מספר הפעילים בשל זרם המתגייסים החדשים שממלאים את השורות. על מנת להוריד את מספר המתנדבים המתגייסים לשטחי

"המדינה האסלאמית" לא מספיק לסגור גבולות פיזיים, פעילות שלא הוכיחה עצמה עד כה, אלא יש להוריד את המוטיבציה של מתגייסים פוטנציאליים לפנות לדרך הג'יהאד. ניתן להשיג יעד ברמה התודעתית, על ידי קעקוע הנרטיב של "המדינה האסלאמית" וה'אוטופיה' המעוותת שהיא מציגה. לצורך כך ישנו צורך בניהול מערכה שתכלול פעילות פרו אקטיבית של לוחמת סייבר משולבת עם לוחמת נרטיב.

הערות

- 1 להרחבה על המושג "דחיסת מרחב זמן" ראו: David Harvey, *The Condition of* **דחיסת מרחב זמן באמנות הסייברספייס**, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל אביב, אלול תשס"ט, http://www.sipl.technion.ac.il/~avi/tsc/avi_rosen_TSC.pdf.
- 2 המושג "אוונליין-אופליין" בעולם העסקי מתייחס לשילוב בין אסטרטגיית השיווק והמיתוג בעולם האמיתי (מחוץ לרשת) ובין אסטרטגיית השיווק באינטרנט (בתוך הרשת). המטרה היא ליצור אחדות במרחבי הפעולה, ובכך להשיג חשיפה מרבית עבור קהל יעד מוגדר.
- 3 Mahmoud Salem, "You Can't Stop the Signal," *World Policy Journal*, Fall 2014, <http://www.worldpolicy.org/journal/fall2014/you-can't-stop-the-signal>
- 4 דניאל כהן ורון לוי, "מחאת המטריות הוירטואליות", **שורטי**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 26 בפברואר 2015, <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=5193&Blogid=8860>,
- 5 אשר עידן, "ההמון מסתער", **אודיסאה**, גיליון 16, יולי 2012, <http://odyssey.org.il/224643>.
- 6 "Number of social network users worldwide from 2010 to 2018 (in billions)," *Statista*, <http://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>.
- 7 **רוזן, דחיסת מרחב זמן באמנות הסייברספייס**, עמ' 16.
- 8 Roy Ascott, "From Appearance to Apparition: Communications and Consciousness in the Cybersphere," in *FISEA*, ed. Roman Verostko (Minneapolis College of Art and Design, 1993), pp. 1-8.
- 9 דניאל כהן, **בין מדינה אסלאמית דתית למדינה לאומית חילונית**, עבודת גמר לקראת התואר "מוסמך אוניברסיטה", אוניברסיטת תל אביב, אוקטובר 2012, עמ' 43.
- 10 ע' סיוון, "התנגשות בתוך האסלאם", בתוך: **הקרב של המאה ה-21: דמוקרטיה נלחמת בטרור**, חיים פס, עורך (ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, תשס"ז, 2006), עמ' 48-51.
- 11 "ראש 'אל-קאעדה' למפגינים הסורים: צאו נגד ישראל", וואלה, 28 ביולי 2011, <http://news.walla.co.il/item/1845055>
- 12 יורם שוויצר ואביב אורג, **האודיסאה של "אל-קאעדה" אל הג'יהאד העולמי**, מזכר 132, תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, ינואר 2014, עמ' 47, <http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/memo132f.pdf>
- 13 Jessica Stern and J. M. Berger, *ISIS: The State of Terror* (Harper Collins Publishers, 2015), p. 157.
- 14 תרגום לאנגלית של נאום ההכתרה של מנהיג "המדינה האסלאמית": https://ia902501.us.archive.org/2/items/hym3_22aw/english.pdf
- 15 שוויצר ואורג, **האודיסאה של "אל-קאעדה"**, עמ' 18.

- Frank Gardner, "How do terrorists communicate," *BBC*, November 2, 2013, 16
<http://www.bbc.com/news/world-24784756>
 שם. 17
- Mustapha Ajbaili, "How ISIS conquered social media," *Al Arabiya*, June 24, 2014, 18
<http://english.alarabiya.net/en/media/digital/2014/06/24/How-has-ISIS-conquered-social-media-.html>
- Celeste Olalquiaga, *Megalopolis: Contemporary Cultural Sensibilities* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1992), p. 6. 19
- Mark Mazzeti and Michael Gordon, "ISIS Is Winning the Social Media War, U.S. Concludes," *The New York Times*, June 12, 2015, 20
http://www.nytimes.com/2015/06/13/world/middleeast/isis-is-winning-message-war-us-concludes.html?_r=0
- על פי המחקר שפורסם באוגוסט 2015, "המדינה האסלאמית" טוענת לשליטה על כ-32 מחוזות הכוללים: עשרה מחוזות בעיראק, שבעה בסוריה, שניים בגבול עיראק-סוריה, חמישה בתימן, שלושה בלוב, שניים בערב הסעודית, אחד באלג'יריה, אחד בגבול אפגניסטן-פקיסטן ואחד בניגריה. ראו: 21
- Aaron Y. Zelin, "Picture or It Didn't Happen: A Snapshot of the Islamic State's Official Media Output," *Perspectives on Terrorism*, Volume 9, Issue 4 (August 2015), p. 87, <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/opeds/Zelin20150807-Perspectives.pdf>
 שם. עמ' 88. 22
- שם. 23
- J.M. Berger and Jonathon Morgan, "The ISIS Twitter census: Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter," Brookings, March 2015, 24
http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2015/03/isis-twitter-census-berger-morgan/isis_twitter_census_berger_morgan.pdf
<http://www.kik.com> 25
<https://vk.com> 26
- Pamela Engel, "ISIS has figured out ways to get around restrictions on one of the main apps it uses for propaganda," *Business Insider*, November 24, 2015, 27
<http://www.businessinsider.com/isis-telegram-channels-2015-11>
<https://telegram.org> 28
- "ISIS publically executes Iraqi human rights activist for Facebook posts condemning terrorists' destruction: UN," *New York Daily News*, September 25, 2014, 29
<http://www.nydailynews.com/news/world/isis-publically-executes-human-rights-activist-article-1.1952281>
- Pamela Engel, "How ISIS monitors and restricts internet access in the 'caliphate'," November 7, 2015, <http://www.businessinsider.com/how-isis-governs-its-caliphate-2015-11> 30
- Aaron Y. Zelin, "al-Ḥayāt Media Center presents a new issue of the Islamic State's magazine: 'Dābiq #10'," *Jihadology*, July 13, 2015, 31
<http://jihadology.net/category/dabiq-magazine>
- "Videos: How ISIS Recruits Around the World," *The New York Times*, August 21, 2015, http://www.nytimes.com/interactive/2015/08/21/world/videos-isis-recruits.html?_r=0 32

- 33 מ' שמש, "שירי המדינה האסלאמית – מכשיר לקידום רעיון הח'ליפות", ממר"י, 13 באוגוסט 2015, [http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=875141_](http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=875141_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3941)
memri&act=show&dbid=articles&dataid=3941.
- 34 Zelin, "Picture or It Didn't Happen," p. 86.
- 35 "Canadian ISIS Fighter to Muslims in Canada: You Have a Religious Duty to either Emigrate to The Islamic State, or else Carry Out Attacks in Canada," MEMRI, December 8, 2014, <http://www.memrijttm.org/canadian-isis-fighter-to-muslims-in-canada-you-have-a-religious-duty-to-either-emigrate-to-the-islamic-state-or-else-carry-out-attacks-in-canada.html>
- 36 Rukmini Callimachi, "ISIS and the Lonely Young American," *The New York Times*, June 27, 2015, <http://www.nytimes.com/2015/06/28/world/americas/isis-online-recruiting-american.html>
- 37 United Nations Security Council, "Analysis and recommendations with regard to the global threat from foreign terrorist fighters," May 19, 2015, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2015/358
- 38 Jillian Kay Melchior, "ISIS Tactics Illustrate Social Media's New Place in Modern War," *techCrunch*, October 15, 2014, <http://techcrunch.com/2014/10/15/isis-tactics-illustrate-social-medias-new-place-in-modern-war/>
- 39 Dugald McConnell and Brian Todd, "Purported ISIS militants post list of 1,400 U.S. 'targets'," *CNN*, August 14, 2015, <http://edition.cnn.com/2015/08/13/world/isis-militants-american-targets/>
- 40 Josh Constine, "ISIS 'Cyber Caliphate' Hacks U.S. Military Command Accounts," *techCrunch*, January 12, 2015, <http://techcrunch.com/2015/01/12/cyber-caliphate/>
- 41 The Monde.fr, "On est parti on commence »: le SMS trouvé dans le téléphone portable d'un membre du commando," November 18, 2015, http://www.lemonde.fr/attaques-a-paris/article/2015/11/18/le-telephone-portable-d-un-membre-du-commando-trouve-pres-du-bataclan-a-permis-de-remonter-a-alfortville_4812515_4809495.html
- 42 על שיטות הפעולה ויתרונותיה ניתן ללמוד ממסה שנכתבה על ידי אבו מסעב אל-סורי, אחד מאנשי המבצעים המשפיעים ביותר על שיטות הפעולה של "אל-קאעדה" ושל ארגוני ג'יהאד עולמי אחרים: https://archive.org/stream/TheGlobalIslamicResistanceCall/The_Global_Islamic_Resistance_Call_-chapter_8_sections_5_to_7_LIST_OF_TARGETS#page/n0/mode/2up
- 43 John Hudson, "FBI Director: For Would-Be Terrorists, Twitter is the 'Devil on their Shoulder'," *Foreign Policy*, July 8, 2015, http://foreignpolicy.com/2015/07/08/fbi-director-for-would-be-terrorists-twitter-is-the-devil-on-their-shoulder/?utm_source=Sailthru&utm_medium=email&utm_term=*Editors%20Picks&utm_campaign=New%20Campaign
- 44 "דנמרק: בת 15 צפתה בתוכנית ההסתה של דאע"ש ורצחה את אמה", *Ynet*, 16 בספטמבר 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4700789,00.html>
- 45 המדובר בקמפיין שיזם תומך דאע"ש ב־19 ביוני 2014 באמצעי המדיה השונים, זמן קצר לאחר הכיבוש האסטרטגי של העיר מוסול בעיראק ומספר ימים לפני ההכרזה על הקמת הח'ליפות האסלאמית. הקמפיין זכה להצלחה ולגילויי תמיכה ברחבי העולם, שפורסמו על רקע צילומים של אתרים שונים. ראו: Henri Tartaglia, "German ISIS Supporters Started a Jihadist Social Media Campaign," *VICE News*, June 20, 2014, <http://www.vice.com/read/german-jihadi-internet-meme-campaign>

- Jay Akbar, "Like master, like servant: Nigerian terror group Boko Haram releases first beheading video since pledging allegiance to ISIS," *Daily Mail*, July 10, 2015, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3156551/Like-master-like-servant-Nigerian-terror-group-Boko-Haram-releases-beheading-video-pledging-allegiance-ISIS.html#ixzz3kaEa4HBS>
- 46 ראו למשל סרטון של חמאס כחלק ממסע תעמולה ולוחמה פסיכולוגית: ירון שניידר, "חמאס מציג: תיעוד חדש של יחידת לוחמי המנהרות", ערוץ 2, 27 באוגוסט 2015, http://www.mako.co.il/news-military/security-q3_2015/Article-ad8d86659ad6f41004.htm
- 47 מרכז המידע למודיעין וטרור ע"ש אלוף מאיר עמית, "טרור ואינטרנט: תשתית אתרי האינטרנט של חזבאללה והחברות התומכות בה", 4 במארס 2013, <http://www.terrorism-info.org.il/he/article/20488>
- 48 אלינור פוקס, "מסמרים, צינור ביוב וסיר לחץ: כך אל-קאעידה מלמדים להכין פצצה ביתית", מאקו, 17 באפריל 2013, <http://www.mako.co.il/nexter-internet/Article-c04fbab1a771e31006.htm>
- 49 ראו לדוגמה הפצת סרטונים על מנגנוני תקשורת המזוהים עם "אל-קאעידה": אוריאל קוך, "וידאו חדש של אל-שבאב אל-מג'אהדין: תיעוד המתקפה על בית המשפט ובניין הפרלמנט במוגדישו", *Online Jihad Exposed*, 9 בינואר 2015, http://www.onlinejihadexposed.com/2015/01/blog-post_9.html
- 50 יורם שוייצר ואביב אורג, **האודיסיאה של אל-קאעידה אל הג'יהאד העולמי**, עמ' 25.
- 51 סקוט שיין ובן האברד, "הנשק הלא כל כך סודי של המדינה האיסלאמית" (תרגום מ"ניו יורק טיימס"), **הארץ**, 31 באוגוסט 2014, <http://www.haaretz.co.il/captain/net/.premium-1.2420978>
- 52 "סוריה: ג'יש אל-אסלאם' הוציא להורג 18 מאנשי דאע"ש", *Arab Sensor*, 1 ביולי 2015, <http://www.arabsensor.co.il/%D7%A1%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%94-%D7%92%D7%99%D7%A9-%D7%90%D7%9C-%D7%90%D7%A1%D7%9C%D7%90%D7%9D-%D7%94%D7%95%D7%A6%D7%99%D7%90-%D7%9C%D7%94%D7%95%D7%A8%D7%92-18-%D7%9E%D7%90%D7%A0%D7%A9%D7%99>
- 53 מתן חצרוני, "למה לנסראללה אין טוויטר?", ערוץ 2 באינטרנט, 1 בינואר 2015, http://www.mako.co.il/news-military/security-q1_2015/Article-a01a488571aaa41004.htm
- 54 אמיר בוחבוט ואבי אשכנזי, "המחבל מתל אביב: 'עשיתי את הפיגוע בגלל צוק איתן'", וואלה, 21 בינואר 2015, <http://news.walla.co.il/item/2821840>
- 56 אודי דקל, "הטרור בבית הכנסת בירושלים – ממאבק לאומי למלחמת דת?", **מבט על**, גיליון 633, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 20 בנובמבר 2014, <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=8133>